

Az egyetlen, aki nem akarta... (W. Shakespeare: VI. Henrik)

[ShakespeareLátó - 2014. április]

William Shakespeare VI. Henrikjét felettébb keveset játsszák.1 Vizsgálódásom nem pusztán e tény feltérképezésére, okainak kutatására irányul, közvetetten mégis érinti a kérdést. Érdeklődésem tárgya a drámatrilógia dramaturgiai felépítése, a környező darabok áthallásai, a cselekmény műveken keresztülmutató ívelése, illetve az azonos szereplők jellemének formálódása. A VI. Henrik-trilógiát tehát a történelmi szemszögből2 azt megelőző V. Henrik és az azt követő III. Richárd társaságában vizsgálom. Egy királydráma fókuszja legkevesebb három pontra irányul: 1. a címszereplő személyiségére és abból fakadóan az uralkodás főbb jellemzőire; 2. a királyt körülvevő kör viselkedési struktúráira, illetve 3. a király és az őt környező világ kapcsolatára. Az I. rész ebből a szempontból kiemelten érdekes, ugyanis két király kapott benne szerepet. Anglia és Franciaország a kultúra, a vallás, a mentalitás és sok egyéb szempont alapján nagymértékben különbözik egymástól. Az V. Henrikből ismert alapképlet szerint azonban a két országnak egyazon személy az uralkodója. A VI. Henrik kezdetéig. Éppen ezért az I. rész cselekménye két fő irányvonalban tapintható ki: az egyik az anyaországban jelentkező problémák, a másik pedig a megszállt franciák függetlenségi törekvései köré csoportosul. Az angliai vonal további két szálon fut végig, az egyik a Winchester és Gloster, illetve követőik közötti belső viszály kirobbanását, a másik pedig a Plantagenet-ház „visszadicsoúlását”3 mutatja be. Mindezen események gócpontjában az ifjabb Henrik királyi személye áll. A másik, a francia vonal a Károly–Johanna és Talbot közötti háborúban koncentrálnodik, tehát az előbbivel – a belső viszály – szemben a külső fenyegetést bontja ki. Mindeközben pedig azonos súllyal nehezedik mindkét cselekményszál szereplőire a frissen elhunyt Henrik uralkodása után maradt tátongó üresség. Ez az, ami a franciákat és az angol főurakat is mozgásra készíti. Székely Gábor szerint egy drámát ott kell elkezdni, ahol a szereplők már végképp nem bírják tovább. Az első felvonás keretes szerkezete jól kitapintható: temetéssel indul, és koronázással végződik. A temetés egy király temetése, míg a koronázás névleges, Johanna hivatalos elismertetése katonai érdemeiért. Anglia elbukik, Franciaország felemelkedik. Az V. Henrik végén Franciaország elbukott, Anglia fölemelkedett. Amennyiben bárkinek az a felettébb abszurd – egyben komoly kihívást rejtő – ötlet jutna eszébe, hogy Shakespeare királydrámáit kronológiai sorrendben egymás után játszassa, annak azonnal megmutatkoznék a győzelmek és bukások dramaturgiai íve, melyre a két szöveg gyors egymásutániságában szinte fölfeszül. A kocsmai dulakodó Henrik walesi hercegből, Falstaff nagy cimborájából V. Henrik királlyá érő férfi diadalútját mutatja be az első dráma, magasztalja a diplomáciát, a megfontoltságot. Azt a megfontoltságot, amely már a VI. Henrik első színében semmivé foszlik az uralkodó fakoporsója fölött dülő parázs vitában. Henrik felemelkedését végigkísérhetjük – nézőként –, elsőprő diadalát a franciák fölött, melynek országrészt megfélemlítéssel aratja ki, és abban a pillanatban válnak el tőle, mikor egy személyként ül meg két trónon, amikor – mai üzleti kifejezéssel élve – abszolút a csúcson van. Szünet. Az uralkodást nem láthatjuk, a koporsója mellé térünk vissza. Néhány jó szó hangzik el az ország vezető főurainak részéről – egymás szidalmazása közben tartott rövid szünetekben – erényeiről. A történelem elsőpri Henriket, a kihunyt szemére húzott szemfedőn túl karnyújtásnyira dül a polgárháború, és teste még ki sem hűlt, az ország francia gyarmatainak majd mindegyikét visszafoglalták. Párszáz sorral később a franciák ünek diadalmenetet. A szerencse (fortuna!) illetően hullámozása a háborús körülmények hatására az országokat érintő minták mellett személyes sikon is érzékletesen megmutatkozik; pl. Talbot figurája kapcsán, akit másfél felvonás alatt csatában legyőznek, elfognak, majd kicserélnék (tehát kiszabadul), később ő ül fényes diadalt, majd újra elfogják, de kiszabadul és így tovább. A VI. Henrik világában hajszálon függ mindenki élete, főurak rántanak egymásra kardot a Tower előtti poros utcán, hogy halálig vívjanak egymással. Cseppet sem elhamarkodott kijelentenünk, hogy ez a kisstílusú emberek világa. Ahogy azt a történelem kott-i „Nagy Mechanizmusa” mutatja, amint meghal egy nagy formátumú uralkodó, az addig elfojtott feszültségek felszabadulásával azonnal megindul a birodalom szétmállása, mely folyamat végül szükségszerűen új királyt „termel” ki. A verbálisan, majd később fizikálisan is egymásnak ütköző érdekeltek a lehető legnagyobb szeszélyt próbálják lecsipni az örízetlenül hagyott tortából. Anglia főnemessége a koporsó fölött zajlik (egyaránt konkrét és képletes értelemben) hatalmi csatározásai közepett egy szóval sem említi meg, hogy a fiatal, ám vér szerinti király, Henrik örökli a trónt. Mintha mind szabad prédaként kezelnék a koronát. Vezető híján az eldurrogatott frázisok és egymásra mutogatás után – bár ígéretet több ízben is elhangzottak – valahogy senki sem rohan kivont karddal a mezőre. A VI. Henrik főurai a kimondott szavak és a beváltott tettek arányát tekintve egyértelműen a Vasbordájú Edmond 4 Shakespeare-apokrif szereplőinek közeli rokonai. Egyébiránt az Edmond cselekménye több ízben is érdekes egyezéseket mutat (eltékelve attól, hogy a szöveget Shakespeare-nek tulajdonítjuk vagy sem) a Henrikével, ezért több ízben fogok hivatkozni rá. A fiatal VI. Henriket egyértelműen elsodorják az események. Kődobálás és koponyák bezúzása zajlik karnyújtásnyira a teremtől, ahol bizalmasaival az ország megmentésén fáradozik.5 A helyzetet megoldásig Warwick gróf viszi el, neki már – miután elméleti frázisokat puffogatott – csupán bőlintania kell. Valójában a teljes drámacyklus alatt mások javaslataira bólogat. Ezért is szívhatnak mélyen a felbátorodott főurak a hatalom mámorító levegőjéből, ezért emelkedhet Fastolfe becsmérése azonnal törvényi szintre,6 ezért ütheti nyélbe Suffolk gróf – saját vágjai beteljesítésében összeférhetetlenséget fedezvén fel – egy kocsmai beszélgetés szintű alkuban a király lánykérését,7 ezért hangozhatnak el az alábbi, Henriket saját jelenlétében becsmélő sorok:

[...] Szégyenkezz, Winchester úr!
Egy gyermek oktat arra, mit tegyél! 8

A megrótt Winchester egyébként néhány jelenettel később vásárol (!) magának püspöki címet az újdonsült uralkodótól.9 VI. Henrik király személye tehát csupán pecsét a főnemesség által fogalmazott törvényekhez. Egyvalamit azonban mégis tesz a király: előszeretettel oszt dicséretet és címetek10 – Lord Talbot III. felvonásban szerzett shrewsbury-i grófi címe mellé a IV. felvonás végére tizennégy (!) kítüntetéssel lesz gazdagabb.11 Addigra azonban már halott. Shakespeare egészen az abszurditásig fokozza ezekkel a címekkel Henrik adományozási tételyét, mellyel magához akarja kötni az őt körülvevő nemeseket, akik éppen fontosak számára. Anglia háborúban áll, Henrik mégis csupán egy gyors koronázás erejéig utazik Franciaországba, jelenlétéről biztosítani Párizs kormányzóját, majd a hadjárat felelőseit sietősen kinevezve, vissza is hajózik az anyaországba. A másik oldalt szemlélve megállapíthatjuk, hogy a trón-várományos dauphin, Károly ott van ugyan a csaták sűrűjében, jelenléte mégis visszas. Első megjelenésekor felszólítja katonáit, ha meghátrál, ölje meg. Egy gyors jelenetváltás múlva – bohózi technikát alkalmazva – már azt magyarázza, miért futamodott meg:

Engem pedig megölhet bárki, ha

Csak egy lépést is hátralépni lát.

[...]

Soha ilyet! Ez hát az én hadam!

Gyávák! Kutyák! Nem szöktem volna el,

De otthagytak az ellenség között.¹²

Johannát – királyi felelősségétől megfosztva önmagát – olcsó szerepcserés trükkel próbálja átejtetni, majd lelepleződésének zavarában feleségül venni. Később ténylegesen is lehántja magáról az uralkodás terhét, boldogan hangoztatja serege előtt, hogy átadta az irányítást a parasztlánynak.¹³ A parasztlánynak, akit az első kudarc után felelősségre vont és letámadt.¹⁴ Érdekes módon később nagy hangon fogadja meg az ellenkezőjét, saját tettét tagadva meg ezzel.¹⁵

A VI. Henrik két királya közül egyik sem vezető egyéniség. A nagy formátumú figurákat mindkét országban a másodvonalban, a csatamezőn találjuk meg Johanna és Talbot személyében. Adott tehát két egymással szemben álló, gyenge jellemű uralkodó, akiknek hadait két, éles kontúrokkal megrajzolt karakter vezeti. A valódi konfliktus tehát egyértelműen közöttük körvonalazódik. Talbot és Johanna katona, abban az értelemben, hogy tetteikkel nem az uralkodónak tartoznak, hanem hazájuknak. Kibékíthetetlen ellentét ütközteti össze a zsarnok és a lázadó hadvezérét felvonásról felvonásra. Szembenállásuk végső tétje egyikőjük halála. Shakespeare azonban keresztülhúzza az általa felállított képletet: mindketten meghalnak. Egyikük elveszése – mint ahogy az meg is történik – alapjaiban rengeti meg és teszi harcképtelenné az adott országot. A képlet egyszerű: amelyikük hamarabb bukik el, az veszti a háborút. A végkifejlet különlegessége az, hogy Talbot halálával, amely hamarabb következik be, Anglia azonnal békét köt, holott Johanna szinte rögtön követi őt, ezzel pedig a francia ellenállás morzsolódik fel. Mint egy sakkjátszmában, a bármerre bármennyit lépni tudó királynék kiestek, a királyok pedig – mivel mezőről mezőre csak toporogni tudnának – jobb híján békét kötnek. Talbot és Johanna elvesztésével nem is lehet már háborúról beszélni, így marad a kiegyezés. A Vasbordájú Edmond zárójelenetében hasonlóképp a csatákat valóban megvívó hazafiak ki sem hűlt holtteste fölött a bizonytalan, gyenge kezű és befolyásolható királyok arcukon mosollyal békét kötnek.¹⁶ Mai szemmel nézve azt mondhatnánk, a közepszerűség elképesztő alkalmazkodási képességei révén elnyeri méltó jutalmát, a nagy jellemek el kell bukjanak. Itt keresném a cselekmény aktualitását. De milyen bukások ezek! A haza üdvéért vívott kétségbeesett küzdelem mindkettőjüknek egy ponton privát személyük végső szétmorzsolásában csúcspontot ér; Talbot-t a piactéren, mint egy állatot megalázzák,¹⁷ Johanna pedig az erősebb nemet megszegyenyítő férfiasságával a halál ujjainak szorításában olcsó női trükkökhöz folyamodik (terhesség), holott fogságba esésének első pillanatától kezdve tisztában van vele, hogy már a máglyájához gyűjtik a fát. Talbot is, Johanna is nagyon fiatal, ez többször is elhangzik a szövegben. A kezükben mégis birodalmak sorsa nyugszik. Ez a körülmény kiemelten fontosnak tűnik az író számára, hiszen újból és újból előkerül a dráma folyamán. Talbot kora azonban elég könnyen behatárolható, ami azt mutatja, képtelenség, hogy olyan fiatal színész játssza, mint amilyennek lefesti Auvergne grófnő meglepetésében.¹⁸ Talbot kora fiának korától függ, akit hét éve nem látott. John igen éretten beszél, azonban a harchoz még fiatal,¹⁹ a győzelmes hadvezér (a fogantatási idő is figyelembe véve) minimum harmincéves, ami azokban az időkben középkorúnak számít.²⁰ Azt mondanám, Shakespeare azért érezte ki az egymással szemben álló Johanna és Talbot korát, hogy egyértelművé tegye az idősebbek tehetetlen voltát, szemben a fiatalok (VI. Henrik kivétel) emberföltötti tetteivel. Érdekes módon a szatirikus illetve vidám hangvételű feloldás-jelenetek²¹ szinte teljes mértékben hiányoznak a trilógiából, a személyes sikok felvillantása pedig az 1. részből. Utóbbira elszórtan egy-egy felületesen kibontott témát találhatunk, mint a Talbot és John közötti, halálig vezető apa–fiú kapcsolat, vagy Burgund herceg pillanata, mikor az általa elárult Talbot holtteste fölött áll, kivel a pálfordulat²² előtt kifejezetten közeli kapcsolatban volt, és akinek tetteit hevesen dicsérve csodálta. Ezek a felvillanások azonban elenyésznek a mű egészét tekintve, éppen ez az, ami az aktuálpolitikai fordulatokat ebben a szövegben nehézkessé, szárazzá teszi, és éppen ez az, amely megizesíti a többi, a hatalom mechanizmusát vizsgáló Shakespeare-darabot: az ország makro- és a lélek mikroszemléletű kérdéseinek egymásba oldódása.

A VI. Henrik II. illetve III. része tematikailag külön egységet alkot,²³ ugyanis a polgárháború kirobbanása és a francia szál eltűnése²⁴ – markánsan meghatározható kontúrok nélkül – a két drámát szinte egy darabbá olvasztja, a II. rész végén lezárás helyett is a csatából tovább vonulás, új frontok nyitása áll. Ennek ellenére a már említett keret tovább bővül, hiszen az I. rész temetési nyitóképére rímelve a II. rész első jelenete esküvő. Mindkét esemény szakrális jellegű. A trilógia vége felől szemléelve is összecsengések fedezhetők fel. York szavai fiának, a későbbi III. Richárdnak szavaival csengenek össze két dráma távlatában, mikor mindketten a köztük és a korona között álló – félreállítandó – személyeket kezdik összeszámolni. A híres ujjon számolós „ez elment vadászni” kezdetű mondóka ez, azzal az apró különbséggel, hogy a két York mindenkét megeszik: ellenséget, barátot, családtagot.

A II. rész elején kialakuló új pártok és érdekszövetségek alapján robban ki a polgárháború. Ezeknek az összefonódásoknak a motivációi rendkívül széles skálán mutatkoznak meg.²⁵ A nemesek legnagyobb része a fiatal Henrik fölötti gyámságot akarja megkaparintani, a protektori címet, amely Gloster birtokában van. Ezért képesek egyetlen közös ügy erejéig félretenni szembenállásukat. Mikor azonban Gloster ítélete kis körben megszületett, York és Somerset azonnal egymásnak támadnak. Shakespeare érzékletesen mutat be két alapvető emberi tulajdonságot: a. közös ellenféllel szemben még az ellenségek is időlegesen rögtön barátta válnak; b. ha valakit mások bűnösnek akarnak kikiáltani, erényeiből is – a félremagyarázhatatlannak tűnő valóság ellenére – támadási felületet tudnak kovácsolni és bizalmatlanságot ébreszteni személyével szemben.²⁶

Henrik kezéből fokozatosan csúszik ki az irányítás. A stációk jól felismerhetően mutatkoznak meg, és párhuzamosan haladnak a polgárháború egyre véresebbé, kegyetlenebbé válásával. A királyt bárki kedvére irányíthatja, ezt a tényt mindenki tudja a környezetében, és ki is használja. A II. részben Suffolk egyértelműen kijelenti: „Mit kiszabunk mi, jóváhagyja ő.”²⁷ Amikor azonban a főnemesség soraiban kitör a harc – többek között Henrik jelenlétében szapulják egymást²⁸ –, a király minden esküvés és bizonygatás ellenére sem teszi meg azt, amit várnak tőle: nem hisz saját nagybátyja, Gloster bűnösségében. Ez a váratlan körülmény azonnali és kétségbeesett lépésre sarkallja a Gloster ellen összeesküvőket. Gyilkossághoz folyamodnak. Ez a döntés az, amely új síkra tereli a főnemesség harcát: a verbális erőszak fizikális erőszakba csap át.²⁹ A lehetőségek kitarulnak, a gyilkosság problémamegoldási opcióként jelentkezik. A király közvetlen környezetéből kezdenek elhullani az emberek. Gloster halála tehát markáns vonalat húz, melynek hatására az események elszabadulnak. A nemesi viszály már korábban leszívargott a köznép szintjére,³⁰ így kézenfekvő a tömegek bevonása Suffolk eltávolítása kapcsán Salisbury és Warwick részéről. A népakarat – gondosan manipulált – megnyilvánulása egy Henrik típusú király esetében biztos siker. A polgárháború köre ezzel a lépéssel az utcákra, a közemberekre is kiterjed. Természetes, hogy van a tömegnek olyan tagja, aki hajlamos a túlkapásra – mint Cade –, amikor meglegyinti a fontosság szele. Így válhat a népfelkelés elferdített vezérmotívumává a York motivációjában gyökerező gondolat, miszerint még egy haramia is be tudja bizonyítani családfáján keresztül, hogy jogos igénye van a trónra. A nép azonban – mint a történelem mutatja –, amilyen könnyen befolyásolható egyik oldalról, olyan könnyen állhat át a másikra adott esetben.³¹ York pedig teljes családjával a királyi hatalom meggyengülésének farvizén evezne be a palotába.³²

Henrik istenhite és ahhoz kapcsolódó világlátása fontos kérdés a darab szempontjából. A király Franciaország elvesztésekor összesen ennyi reakciót présel ki magából: „[...] Istené a végzés.”³³ Cade elé papot akar kiküldeni, majd amikor már hadseregbe lenne ellene szükség, Isten kegyelmében bízva megfutamodik.³⁴ Halálos ellenségének, Yorknak fejét látva, az ünneplők gyűrűjében ő csak Isten irgalmáért fohászkodik.³⁵ Korábban, hogy adott szavát megtartsa, képes saját felesége ellen vonulni York oldalán.³⁶ Az esküjét ugyanis nem Yorknak tette, hanem Istennek. Gyávasága miatt fordulnak el Henrik től,³⁷ még hívei is megvetően szólnak róla jelenlétében, mikor jogát jönnek érvényesíteni (York a királyi trónon ül, Clifford szól Henriknek: „Élne apád, nem merne odaülni.”³⁸). VI. Henrik tipikus példája a feladatát elvégezni genetikailag alkalmatlan embernek. Az a világ, amelyben a vérbosszú az uralkodó elv, a királynak zsigerileg idegen. A feladat, amelyet születése rótt rá, messze meghaladja erejét és ellenkezik személyiségével – a hamleti alaphelyzet egy változatával állunk tehát szemben. Henrik halállal, viszályal, árulással, csalódásokkal szembesül, amelyek elől egész valójával menekül. Ez a menekülés erősíti fel benne az irgalomért esedezést és a kitérés technikák alkalmazását. Nemhogy egy francia területszerző háborút megvívni nem elég erős, még ahhoz sem, hogy York levágott fejére nézzen. A kegyetlen világgal szemben felállítja azt a hitet, mely szerint a túlvilágon Isten irgalmasan tekint mindenkire, bűnösre, ártatlanra egyaránt. Kisgyermek hitet így magát, mikor a halállal találkozik. Az uralkodás irreális súlyként nyomja a vállát, a megoldandó feladatok sosem szűnnek meg, a félbehagyott és elnapolt döntések pedig egyre komolyabb nehézségekké nőnek. Henrik tisztában van a helyzettel, ugyanis a kormányzásból való kiszakításakor felszabadulttá és megkönnyebbültté válik. Olyannyira, hogy amint vissza kellene ülnie a trónra, névleg vállalja a királyságot (származása kötelezi erre), és az ország irányításáról azon nyomban le is mond Clarence és Warwick javára.³⁹ Nem túlzás tehát azt állítani, hogy a trónszék az igazi börtön Henrik számára, nem a Tower levegőtlen cellája, ahol végül halálát leli.

Érdekes egy pillantást vetni az általános értékek deformálódására az uralkodás idején. Peter meggyilkolja iszákos gazdáját.⁴⁰ Az egyenlőtlen esélyek miatt az isteni gondviselésnek, az igazság kezének tulajdonítják ezt a körülményt. Ám a bálványozás és üdvívalgás közben senki sem törődik azzal, hogy Peter önszántából árulta el az urát. Mi készítette akkor a feljelentésre, ha nem az a verés (vagy összességében az embertelen bánásmód), melyről gazdája beszélt? Az udvar ünnepli őt, legitimizálva az árulást (amely napról napra zajlik a felsőbb körökben), a hétköznapi megszokott eljárásává emelve azt. Warwick igen sűrűn vált pártot. Clarence híven követi később példáját. Margit érdekes módon, közvetlenül azután néhány perccel, hogy Warwick gróftól elátkozta, átállását olyan kitörő örömmel veszi, hogy azonnal családjába is fogadja őt.⁴¹ Korlátlan számban és büntetlenül bármikor bárki át tud állni az ellenséghez, és közben senki sem ad biztosítékot arra, hogy kb. öt perc elteltével nem lesz-e áruló.⁴² Clarence-nek pl. már a III. rész V. felvonására oka sincs árulónak lenni és visszaállni testvérei oldalára.

Henrik tragédiája mellett a trilógia kapcsán a Yorkok többgenerációs tragédiájáról és felemelkedéséről is beszélhetünk. A két vonal nagyjából egyenlő súlyban jelentkezik a darabokban, bár az I. részben még csak csírái látszanak Richárd előretörésének. Gyönyörű keretbe foglalja Shakespeare a York–Lancaster trónviszályt, amely a Towerben elmesélt családfa-történettel veszi kezdetét, mikor is a haldokló Mortimer jogos trónigényéről tájékoztatja Yorkot. Ezt a Mortimert V. Henrik záratta börtönbe, ebben a börtönben leli halálát, közvetve tehát Henrik ölte meg. A háború utolsó jelenete szintén a Towerben zajlik, ott már Richárd – mintegy bevégezve a ciklust, V. Henrik fiát, VI. Henriket öli meg.

Mortimer meséje – azon túl, hogy Richárd jogosnak vélt igénye a trónbitorlásra – a három dráma alatt a York-ház misztikus hivatkozási pontjává válik. A végzet, a sors szimbólumává. Miért fontos York számára, hogy a távolléte alatt Angliában hagyott bajkeverő, Cade hasonlít a halott Mortimerre?

Ez az ördög lesz itt helyettesem,
Mert Mortimerre, aki már halott,
Hasonlít arca, lépte, szavajárta.⁴³

A középkori mágiát és szellemidézést iróniával kezelő York szemében Mortimer szinte félistenné avatódik, a végzet jelévé, csupán mert lehetséges trónigényéről tudósította őt. A feladata összesen annyi, hogy egyre kevesebb ember legyen a korona és közte. Richárd fia igen jó tanítványnak bizonyul, ugyanezen elgondolásból siet, mint egy örült saját kezűleg meggyilkolni Henriket, nehogy Edwárd (aki Margitot is futni hagyta) száműzze csupán. Épp ilyen lendülettel sietett Edwárd herceget is megölni.⁴⁴ Azt a gyilkosságot még testvéreivel együtt követte el, a következőknek már testvérei lesznek áldozatai.

Mit tudunk Richárdról, Gloster grófjáról, a későbbi királyról? A III. Richárd kezdősorai („Ugy döntöttem, hogy gazember leszek”⁴⁵) a trilógiában kapnak lélektani távlatot. Richárd első mondatában fegyverrel fenyegeti a királyt, első megjelenésekor egy árulásban segít: „S ha a szavunk nem [használ], hát a fegyverünk.”⁴⁶ Nincs már a VI. Henrikben megírt tettei után miért leírni, hogy eldöntötte, gazember lesz. Gazember. Mindig is az volt, gondolkodás nélkül áldozna fel bárkit céljai eléréseért, arrogáns, durva és kérlelhetetlen. Gloster rossz adottságokkal indul. Születése óta rútságát hordozza, amely fölémagasodik, összenyomja őt és roncsolja a lelkét. Testi hibái miatt kialakult komplexusa abban a gondolatban csúcsosodik ki, amely szinte rögeszmeként tartja fogva: hibáit csak a korona fénye homályosíthatja el. Feltétlen tiszteletet keres egy olyan ember, akit torz adottságaival gyaláz meg mindenki. Gloster irigy Edwárdra. Mennyivel jobban tudna udvarolni testvérénél!⁴⁷ Meg is mutatja ezt később Lady Anna esetében. Jó adottságai vannak, ez adja mege a figura komplexitását: ért a nők nyelvén, vakmerő és sikeres a csatákban, logikusan és összetetten gondolkodik.⁴⁸ Fékezhetetlensége, az azonnali kompenzáció, a reváns utáni zabolátlan vágya azonban csupán egy rövid zsarnokságra és kard általi halálra predesztinálja. Richárd a világgal áll harcban, azt akarja térdre kényszeríteni, elsöpörni torzságából adódó hátrányait, ám végül a világ kényszeríti térdre őt. Érdekes módon mocskos lelkére való mentségként épp az eltörölni vágyott adottságaihoz nyúl vissza – az hát a motivációja a tettehez és egyben mentsége a tette:

S ha már az ég ilyenre gyúrta testem,
Pokol görbitse lelkem, megfelelni.49

Edwárd királyt uralkodása első pillanatától kezdve már éri kritika – épp testvérei részéről (Gloster könnyedén bele is tud kapaszkodni Clarence „nőügyi sértettségébe”). Tehát már a hatalom megszerzésének pillanatától kezdve van, aki azt lesi, mit csináltál rosszul. Hamar megmutatkozik – több ízben – a görög igazság50 egy aspektusa, miszerint sokkal kényelmesebb az ellenzék és a fölbujtó szerezpeltetszelegni, mint a hatalmat ténylegesen gyakorolni. A trilógia szinte valamennyi szereplője ennek ellenére – még az alacsony sorból származó Cade is – a hatalomért küzd. A Biberos, Margit, Suffolk, Károly, Warwick, Somersét, Buckingham, Salisbury, York, Edwárd, Edwárd herceg, Richárd, Clarence, Cade és így tovább. Egyetlenegy ember küzd azért, hogy ne legyen a kezében hatalom: a címszereplő, VI. Henrik király.

JEGYZETEK

- 1 Egyetlen bemutatót nevez meg magyar nyelvterületen az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet; Szegedi Nemzeti Színház, 1975. Rend.: Sándor János.
- 2 A darabok vélhető keletkezési időrendje (az első kvartókiadások alapján); VI. Henrik 1. rész: 1591. – VI. Henrik 3. rész: 1595. – III. Richárd: 1597. – IV. Henrik 1. rész: 1598. – VI. Henrik 2. rész: 1599. – IV. Henrik 2. rész: 1600. (Forrás: Spiró György: Shakespeare szerepösszevonásai. Európa, Mérleg sorozat, 1998.)
- 3 Ez a felemelkedés – mint ismeretes a III. Richárd történetéből – az 1460-ban Wakefieldnél elhunyt Richard Plantagenet fiának trónra kerülésével tetőződik be.
- 4 Vasbordájú Edmond (Ford.: Jánosházy György). In: Látó, 2008, 8–9.
- 5 1. rész, III. 1.
- 6 1. rész, IV. 1.
- 7 1. rész, V. 3.
- 8 1. rész, III. 1. Vas István fordítása.
- 9 1. rész, V. 1.
- 10 Lásd: 1. rész, III. 4. (Richárd Plantagenet és Lord Talbot)
- 11 1. rész, IV. 7.
- 12 1. rész, I. 2. Vas István fordítása.
- 13 1. rész, III. 3.
- 14 1. rész, II. 1.
- 15 1. rész, III. 3.
- 16 Ugyanezen téma szatirikus variációját kísérhetjük figyelemmel Friedrich Dürrenmatt Shakespeare-átiratában, a János királyban, mikor a két uralkodó a biztonságos dombtetőről megfigyelt csata után a halottak számát összevetve (hatezer hétezer ellenében), gyorsan békét köt. (II. 2.)
- 17 1. rész, I. 4.
- 18 1. rész, II. 3.
- 19 Első beszélgetésükkor, a IV. felvonásban még fel sem merül lehetőségként, hogy John esetleg apjával maradjon a harcmezőn.
- 20 A történelmi adatok nem adnak fogódzót, ugyanis id. John Talbot 69 évesen leli halálát az említett csatában.
- 21 Az egyetlen kivétel a Suffolk–Margit jelenet, V. 3.
- 22 Burgund átállása egyébként is hitelesség szempontjából bajosan alátámasztható (megdobbant francia szíve stb.).
- 23 Jánosházy György megállapítása szerint a VI. Henrik I. részét – stílárius tényezők vizsgálata alapján – egyértelműen több szerző írta, melyek között Shakespeare nem is szerepelt, vagy legjobb esetben is csupán néhány jelenet kidolgozásával. (Jánosházy György: Királyok éjszakája. Marosvásárhely, Mentor Kiadó, 2008.)
- 24 Leszámítva a III. rész III. 3. színét, melyben Shakespeare egyetlen jelenet miatt három új szereplőt léptet fel a francia királyi palotában.
- 25 Belejátszik pl. Margit királyné Suffolk iránt érzett vonzalma is. Pl. II. rész, III. 2.
- 26 II. rész, III. 1. Németh László fordítása.
- 27 Uo.
- 28 II. rész, II. 1.
- 29 Ez a lépés egyébként azonnali végükhöz vezet: Suffolk és a Bíboros belehal, Margit királynénak pedig a számára legfontosabb ember elvesztését kell feldolgoznia.
- 30 II. rész, I. 3.
- 31 Bár az említett jelenet gyors nézetváltásai miatt dramaturgiailag igen gyenge lábakon áll.
- 32 Dramaturgiailag azonban nehezen alátámasztható, miért dolgozta ki York nagy részletességgel a hatalomátvitel tervét, hogy aztán az első adandó akadálynál a király arcába vágja azt – elindítva ezzel a nyílt konfrontációt. II. rész, V. 1.
- 33 II. rész, III. 1. Németh László fordítása.
- 34 II. rész, IV. 2.
- 35 III. rész, II. 1.
- 36 Uo.
- 37 Yorkkal való kiegyezésekor többeknél a király esdekel később bocsánatért! (III. rész, I. 1.)
- 38 III. rész, I. 1. Németh László fordítása.
- 39 III. rész, IV. 6.
- 40 II. rész, II. 5.
- 41 III. rész, III. 3.
- 42 Spiró György más aspektusból világítja meg ezt a tényt, a rengeteg, egy alkalommal felbukkanó szereplő, a megállapíthatatlan szerepösszevonások alapján világít rá a nyilvánvalóan szándékos zűrzavarra, amely megfelel a politikai viszonyoknak. Szinte bármelyik színész bármikor, bárkinek a szerepében megjelenhetett. Spiró György: i. m.
- 43 II. rész, III. 1. Németh László fordítása.
- 44 III. rész, V. 5.
- 45 III. Richárd, I. 1. Vas István fordítása.
- 46 II. rész, V. 1. Németh László fordítása.
- 47 III. rész, III. 2.
- 48 Nem elég, hogy York fiai nyomban megszegnék a királynak tett esküt, Richárd annyiban különbözik testvéreitől, hogy még ésszerűen alá is tudja támasztani, miért jogos az esküszegés. Legitimizálni tudja morálisan elítélendő tetteit, hogy azzal magát biztosítsa igazáról, mint később a III. Richárd több helyzetében. III. rész, I. 2.
- 49 III. rész, V. 6. Németh László fordítása.
- 50 Kreón: „Hogy lenne hát vágyamnak édesebb a trón, / mint hatalomban uralkodni gondtalan?” (Szophoklész: Oedipus király. Ford. Babits Mihály)

Kategoria: ShakespeareLátó
Denumire autor: Burák Ádám

Látó Szépirodalmi Folyóirat